

הרב רצון ערוסי
רבה של קרית אונו
חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

ביאורים לפירוש המשניות לרמב"ם הערות לרגל הוצאת ספרו של ד"ר פיקסלר על מסכת ע"ז

א. כת"י של הרמב"ם

בואו ונחזיק טובה להרב דרור פיקסלר על יזמתו הברוכה להוציא לאור עולם את פירוש המשנה להרמב"ם על מסכת ע"ז מכת"י של הרמב"ם, ואע"ג שפיהמ"ש של הרמב"ם על ע"ז הוצא לאור ע"י הגר"י קאפח זצ"ל מכת"י, שאינם כת"י של הרמב"ם, כת"י שלא היו שונים הרבה מן המקור, אבל חשיבות גדולה יש בהוצאת המקור, הן משום שכל תג ותג שיש בכת"י המקורי של הנשר הגדול חשוב ביותר, והן לצורך הבטחון שלנו שיש בידינו הדברים הכי מעודכנים של הרמב"ם, כפי שיצאו מתחת ידו.

ב. פירוש לפירוש המשניות

אולם הרב פיקסלר לא הסתפק בהוצאת כתב היד כשהוא מוגה ומתורגם. ומתוך השוואה למה שכבר התפרסם ע"י הגר"י קאפח זצ"ל, אלא הוא ביאר את פירוש המשנה של הרמב"ם למסכת ע"ז. ומאחר והוא החל בפירוש לפיהמ"ש, אגב כך שהוא מו"ל את כת"י של הרמב"ם בפיהמ"ש לע"ז, אם כך אין שום סיבה שלא יגש לפרש את כל פיהמ"ש של הרמב"ם על כל ששה סדרי משנה, שכבר יצא לאור עולם ברובם המכריע מכת"י של הרמב"ם, ע"י הגר"י קאפח זצ"ל, ובתרגומו.

ואמנם זוהי כוונתו של הרב פיקסלר, ולדבריו הוא כבר החל במלאכה בפירוש לפיהמ"ש על מסכת ברכות, תוך רצון לסיים את המלאכה על כל ששה סדרי משנה. אלא שאם מדובר במפעל מקיף כזה, מזדקרות מיד שאלות לא קלות:

1. האם פירוש כזה הוא לא מיותר, ואולי פירוש כזה הוא בניגוד לכוונתו של רבינו הגדול הרמב"ם. משום שפירוש כזה יהיה ארוך ממדים, ובוודאי שהוא יוסיף לנפח של פיהמ"ש, ומסכת ע"ז שבהוצאת הרב פיקסלר תוכיח, ובמקרה

כזה, אפשר שפיהמ"ש של הרמב"ם יהפוך להיות רק נחלתם של למדנים, ולא נחלתם של רבים, כפי שהרמב"ם קבע במטרותיו. שפירושו יהיה פירוש מילולי וענייני ותמציתי, ושיש בו הכרעה הלכתית, ו"שיהיה כמבוא למתחיל בעיון וילמד ממנו דרך דיוק הדברים וביאורם. ויהיה כמי שהקיף את כל התלמוד ויעזרהו מאד בכל התלמוד". ושיהיה מזכיר למי שכבר למד וידע שיהיה כל מה שלמד מזומן לפניו תמיד. ותהיה משנתו ותלמודו סדור על פיו.

2. בעת זו שאנו עומדים לקבל פירוש משנה מבואר ורחב ממדים, מתעוררת השאלה, האם פיהמ"ש להרמב"ם, כפי שיצא מתחת ידי הרמב"ם לא התייטר לאחר שהרמב"ם סיים את יצירתו הגדולה והכבירה משנה תורה, המכונה הי"ד החזקה". שהרי ידועים דברי הרמב"ם לתלמיד ר' יוסף בן יהודה, שיעסוק רק במשנה תורה. ושלא ילמד תלמוד כדי לפרש את משנה תורה. כי "אלו היתה מטרתנו לפרש את החבור (=משנה תורה) על ידי התלמוד לא היינו כותבין את החבור", עכ"ל. והרי הרמב"ם כתב שאחת המטרות שלו בפירושו למשנה היא, שפירושו ישמש כמבוא למתחיל בעיון... "ויהיה כמי שהקיף את כל התלמוד ויעזרהו מאד בכל התלמוד". ואם לאחר משנה תורה, התלמוד נעשה מיותר, שמא גם פיהמ"ש נעשה מיותר.

3. מאחר ואנו עומדים בפני הוצאה מחודשת של פיהמ"ש של הרמב"ם במהדורה מבוארת, האם מהדורה זו תכלול תרגום שונה מזה של הגר"י קאפח זצ"ל. ואם כן או לא, מדוע?

ג. פירוש ומחקר

טרם נשיב על השאלות הנ"ל נעמוד על טיב היצירה של הרב פיקסלר כפי שהוא בא לידי ביטוי בספרו הראשון על ע"ז. כל המעיין יגלה מיד שאין מדובר רק בביאור דבריו של הרמב"ם, כפי שהוא קרא למהדורתו, אולי מתוך הצטנעות, "פירוש המשנה להרמב"ם, מהדורה מבוארת". כי אליבא דאמת יצירתו כוללת שני דברים חשובים: א. פירוש מקיף מאוד לפיהמ"ש של הרמב"ם. ב. מחקר מקיף מאוד, הן על יצירתו התורנית של הרמב"ם, והן על שיטתו דרך עבודתו של הרמב"ם, ושיטתו התלמודית הלכתית.

1. פירוש מקיף מאוד לפיהמ"ש להרמב"ם. כי הוא חושף את מקורותיו של הרמב"ם, ומאחר והרמב"ם גילה בהקדמתו לפיהמ"ש, מהם מקורותיו, תלמודים, ירושלמי, בבלי, תוספתא ומדרשי הלכה וספרות הגאונים, הרי הרב פיקסלר נאמן לשיטת רבו הרה"ג נחום אליעזר רבינוביץ שליט"א מחבר פירוש "יד פשוטה" למשנה תורה של הרמב"ם, והוא הולך בעקבותיו, הוא מפרק את

לשונות פיהמ"ש להרמב"ם לחלקים. ועל כל חלק הוא מציין את מקורו. כפי שעשה רבו בפירושו למשנה תורה. וזאת משום שהרמב"ם, שלא ככל המחברים, היה מאוד שיטתי, וניתן לראות כיצד העתיק לשונות מן המקורות התלמודיים והביתר תלמודיים, את ההלכה שאותה הוא ניסח במשנה תורה. ועתה לאחר הוצאת ספרו של הרב פיקסלר פיהמ"ש לע"ז ניתן לראות בעליל, שכך רבינו הרמב"ם נהג גם בפיהמ"ש.

2. מחקר מקיף מאוד על דרך עבודתו של רבינו הגדול ביצירתו התורנית, ועל שיטתו התלמודית. חזרותיו, ואופן כתיבת הגהותיו, ועל שגגות שיצאו גם מתחת יד הנשר הגדול, וכבר החל במחקר זה הגר"י קאפח זצ"ל. דרך הקיצור ודרך האריכות בדברי הרמב"ם בפירושו למשנה. יחסו לתלמוד הירושלמי ולתלמוד הבבלי. יחסו לגאונים. ובכל אלה כבר קדמוהו רבנים וחוקרים רבים, אך מטבע הדברים, התחקות אחר שיטתו של הרמב"ם בפירושו למשנה, ותוך השוואה עם משנה תורה, ומתוך הסתכלות פרטנית וכוללת, ניתן להגיע להשערות מבוססות יותר.

ד. האם פיהמ"ש התייטר לאחר משנה תורה?

התשובה לשאלה זו, לענ"ד, היא שלילית. משום שכל יצירותיו של הרמב"ם הן מכוונות ומתוכננות והן משלימות זו את זו, כפי שנראה להלן. ובנוסף לכך הרמב"ם הצטער שהוא לא חיבר את פיהמ"ש, את סה"מ, ואת מו"נ בשפה העברית כפי שהוא עשה במשנה תורה. ואם פיהמ"ש התייטר, אין מקום לחרטה ולצער. אלא, שאם כנים אנו בדברינו אלה, צריכים אנו לבאר את דברי הרמב"ם לתלמידו ר' יוסף בן יהודה, שיעסוק במשנה תורה להרמב"ם. ולא יעסוק בתלמוד כדי לבאר את משנה תורה. אך תחילה נצביע על השלימות שיש ביצירותיו התורניות של הרמב"ם.

1. הרמב"ם לא חיבר את יצירותיו, רק לצרכים עיוניים ולימודיים בלבד. אלא הוא חיבר את יצירותיו מתוך הכרה שהוא נותן לכל יהודי כיחיד, את המתכון לשלימותו הרוחנית, שהיא מסתכמת בידיעת ההלכה על בוריה ובקיומה, ובידיעת האמונה הצרופה ובהפנמתה. ושהוא עורך ומסכם, עבור כלל האומה, את תורת היהדות, ההלכתית וההגותית. באופן שספריו משנה תורה ומו"נ, מיועדים להיות ספרי יסוד של האומה. משנה תורה, בוודאי. כדברי הרמב"ם בעצמו: "וראיתי האומה בלי ספר מחוקק". ולענ"ד גם המו"נ, אף שהוא נכתב כביכול רק לתלמידו. קובץ תשובות, חלק שני (האגרות) ליפסא עמ' 30.

2. יצירותיו ההלכתיות נחלקות לשתיים שהן אחת: **א.** משנה תורה שהוא היצירה המרכזית. **ב.** מסגרות תשתיות למשנה תורה. האחת פיהמ"ש שהיא

המסגרת התשתיתית במובן התלמודי, משנה ותלמוד. והשנייה סה"מ המסגרת התשתיתית במובן התורני, שלימות התורה, שבכתב ושבע"פ. ומאחר והרמב"ם לא הסתפק בידיעת ההלכה במובן הצר של המילה, ובקיומה, אלא בשלימותו של לומד ההלכה, הן במובן של ה"אני מאמין" בשלימות התורה, והן בהכרתו ובידיעתו שהתורה היא נצחית והוא זקוק לכלים כיצד ליישב את ההלכה לדורות, במציאות החיים המשתנים.

זאת ועוד: לעני"ד הייתה להרמב"ם מגמה דיאקטית בחברו את סה"מ הארוך והקצר והקצרצר, כדי שישמש אמצעי זכירה למשנה תורה ולא בכדי לא התייחסתי לחידושי הרמב"ם על השי"ס, ולספר ההלכות על הירושלמי, כי הם לא מן היצירות שהרמב"ם דאג לשמרם. ולא כאן המקום להרחיב את הדיבור על כך.

3. הרמב"ם לא הורה לתלמידו הר"י בן יהודה שלא ילמד תלמוד, אחרי שכבר נתחבר משנה תורה. אלא שלא ילמד תלמוד כדי לבאר את משנה תורה. אבל עצם לימוד התלמוד הוא חובה תמידית. שהרי הרמב"ם, בהלכות ת"ת א', י-יב, הגדיר את התלמוד בזה הלשון: "יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מדבר. וידמה דבר לדבר. וידין במדות שהתורה נדרשת בהן עד שידע היאך עיקר המדות, והיאך יוציא האסור והמותר ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב, ולא לעסוק תמיד בתורה שבע"פ. יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה, כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה. ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד, לפי רוחב לבו וישיב דעתו, עכ"ל.

אמנם הגר"י קאפח, פירש דברים אלו לסתרי תורה ולשלימות האמונית, אבל לעני"ד מלבד כוונה זו, משוקעת גם כוונה פשוטה, היכולת ליישם את הלכות משנה תורה למציאות המודרנית המתחדשת, ולצורך זה צריך לדעת לא רק מותר ואסור, וחויב ופטור, אלא כללי ההיקש התלמודיים.

ה. האם פירוש לפירוש המשנה הוא מיותר?

שאלה זו היא נוקבת, במיוחד לפי דרכו של הרב פיקסלר, שכאמור פירושו ומחקרו הם מקיפים. והתשובה לשאלה זו היא שלילית. יש חשיבות רבה למהדורה זו. במיוחד בעת שלימוד ההלכה בישראל, הוא כזה שמעיינים במקורות ההלכתיים בטר תלמודים, ובעתיד לא יהיה מנוס מהכרעה עניינית, בין גדולי הפוסקים למרות שבימינו נרתעים מכך. וכהכנה לכך, בוודאי שיש חשיבות להכיר את שיטת הרמב"ם בצורה המבוססת והברורה ביותר. כדי להשוותה עם שיטות הפוסקים האחרות.

אולם לענין, אסור שכוונות טובות יסכלו את מגמותיו של הרמב"ם. יש צורך להשאיר את פיהמ"ש להרמב"ם כמות שהוא, כדי שירבו הלומדים בו. אלא רצוי להוציא את פיהמ"ש כפי שיצא עד כה, וכנספח לו בכל כרך תבוא המהדורה המבוארת. כמוכן מבלי לחזור על הטקסט של המשנה, ולא על הטקסט הערבי והתרגום של פיהמ"ש. אלא מדור הערות ביחס להבדלי הנוסחאות, הן לגבי נוסח המשנה, והן לגבי פיהמ"ש, המקור הערבי. והן לגבי התרגום של הגר"י קאפח. ובנוסף לאותו מדור את הפירוש המקיף, והמחקר המקיף, שבו החל הרב פיקסלר. ובאופן זה, **תהיה המהדורה המבוארת, שער ללמדנים, ולא מחסום למתחילים.**

1. תרגומו של הגר"י קאפח זצ"ל

ההתייחסות לתרגומו של הגר"י קאפח צריכה להיות כפולה: (1) ביחס לכתבי היד שעליהם הוא הסתמך. (2) ביחס לתרגומו.

1. כתבי היד - ברור שיש לתת קדימה לכת"י של הרמב"ם, כי אין טוב יותר מן המקור, וגם הגר"י קאפח עשה כן, מלבד מקרים בודדים. אבל הגר"י קאפח נותן עדיפות לכת"י של יהודי תימן על פני כתבי יד אחרים ספרדים או אשכנזים. ויש המונים אותו על כך. ואף יש שמציעים ללכת אחרי רבים, גם בכת"י. ושתי תשובות בדבר: האחת, אין ספק שיש הבדל בין מעתיק שהוא הוגה תדיר בספר שאותו הוא מעתיק, ובין מעתיק שאינו הוגה באותו ספר תדיר. ומבחינה זו אין ספק שלמעתיק התימני יש יתרון. כי הלימוד בספרי הרמב"ם היה לחם חוקם. התשובה השנייה, הגר"י קאפח הוכיח, ששמונים אחוז מהגהותיו של הרמב"ם מצויות בכת"י התימנים. ולזה הוא קרא מהדורה שלישית, והרבה פחות מן ההגהות מצויות בכת"י הספרדים, ולזה הוא קרא מהדורה שנייה, ועובדות אלו ניתנות לבדיקה.

אשר להכרעה אחרי רבים, גם בכת"י, נכון שהרמב"ם, ממרים, א, ג, מכיר בהכרעת רבים גם בענייני קבלה. אבל הכרעה אחרי ספרים הוא הכרעה של דוממים. והסתייגות הרש"ל על שיטתו של ר"י קארו שהכריע אחרי רבים בין הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, מדברת בעד עצמה. אף כי ר"י קארו הסתמך על כך שפשט המנהג כשלושת גדולי הפוסקים: הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש. כך שהבסיס להכרעת הרוב של ר"י קארו, הוא התפשטות המנהג ברוב קהילות ישראל.

ואם כן, כיצד נכריע אחרי רבים בכת"י? והרי יש מעתיקים עמי ארצות, שאינם ברי סמכא כלל. ואם באנו להכריע אחרי רבים, הרי יש לעשות רשימה של כת"י שהוכח לנו שרמת הדיוק שלהם למקור היא גדולה. ואם כן, חזרנו לשיטת הגר"י קאפח. והוויכוח הוא אם יש לתת לכת"י תימן יתרון מכח חזקה, או לא.

2. מלאכת התרגום אינה קלה ועיקר, והגר"י קאפח ניגש אליה בדחילו ורחימו, כפי שביטא זאת על כל צעד ושעל. אבל בהקדמותיו, ובהערות בשולי תרגומיו, אין ספק שהוא נחון בידיעת שתי השפות העברית והערבית כשפות אדם, וידיעת ההלכה ומקורותיה, ובמיוחד הרמב"מית, ומילדות. וכל מתרגם שחסר לו אחד מיסודות אלו, גם אם למד ערבית, ואין הערבית שפת אדם שלו, הוא לא ישווה לגר"י קאפח. לא שלא יתכן שלא יצדק בהצעה לתרגום ערך מסוים, תרגום מדויק יותר. אבל אין להפקיד בידי תרגום היצירה הרמב"מית, במקום הגר"י קאפח.

ולכן יפה עשה הגר"ן רבינוביץ שהכריע שהתרגום של הגר"י קאפח זצ"ל ישמש את המהדורה המבוארת, כמוכן עם הערות על תרגומו של הגר"י קאפח כי שגיאות מי יבין. ואפילו במהדורתו של הר"ד פיקסלר נפלו שגיאות, ראה עמ' קסז. בתרגום "ויסתום פי החבית" וצ"ל פי הכד. ובערבית נדפסה שורה שלימה של מילים, שלא במקומן. וכבר אמרו חז"ל קנאת סופרים תרבה חכמה. כי כשיש קנאה בקרב הסופרים ברכישת החכמה ובהרכשתה אז אותה הקנאה היא חיובית והיא מרבה חכמה.

אבל קנאת ספרים אינה מרבה חכמה. אלא ממעטת חכמה. והיא מביכה וממעטת את הלומדים. כי אין לך מתרגם שלא יהיה נקי מהערות כלפי תרגומו. והאם בשביל שינוי זה או אחר, יש צורך לשנות את המפעל הגדול והאדיר של תרגומו של הגר"י קאפח זצ"ל שגדולי עולם גמרו עליו את ההלל, ולחזור ולתרגם מחדש את יצירותיו של הרמב"ם שנכתבו בערבית!! והרי גם לאחר שיחזרו ויתרגמו מחדש, כלום תרגומיהם יהיו נקיים מביקורת ומהשגות. והרי אין התרגום מדע מדויק.

אבל לא רק לכבודו של הגר"י קאפח זצ"ל נזקקנו לדברים אלו, אלו לכבוד הרמב"ם ולכבוד תורתו, שהיא תורת אמת, ושכל חפצו היה שירבו אנשי אמת, שתורתו לא תיעשה לתורות הרבה, אלא תורת אמת אחת, שניצוצות רבים ניתזים ממנה. כי לא בכדי אמרו, ממשא עד משה לא קם כמשה. ולכן כל העוסק במשנת הרמב"ם ובהוצאתה לאור עולם, תהיה לנגדו האזהרה! זכרו תורת משה עבדי.

עם הסיום, נאמר לר"ד פיקסלר יפה עשית. לך בכוחך זה והמשך במלאכת קודש זו, אבל רק מתוך מחשבת אמת, כיצד תעלה מעלה במעלות התורה בכלל ובמשנת הרמב"ם בפרט, וכיצד תוכל להגדיל תורה ולהאדירה בכלל, ואת משנת הרמב"ם בפרט. תוך שמירה מדוקדקת על המטרות שהרמב"ם הציב לעצמו בחברו את פיהמ"ש, כי רק בדרך זו תהיה איש נאמן בביתו של משה. עלה והצלח!